

Nejasna mjesta u *Sibili* Ane Katarine Zrinske

ISTVÁN LUKÁCS*

ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4/D., Magyarország

Received: 11 September 2020 • Accepted: 17 October 2020

© 2021 The Author

SAŽETAK

Ana Katarina Zrinska (rođ. Frankopan) značajna je spisateljica hrvatskog baroka. Njezini otkriveni pjesnički tekstovi koncem prošloga stoljeća pridonijeli su revalorizaciji čitavoga životnog djela. Obitelj Zrinski posjedovala je izuzetno lijepo ukrašen rukopisni primjerak gatalice (*Sibile*), na čijoj unutarnjoj strani nalazimo vlastoručne bilješke same Ane Katarine Zrinske kao vlasnice te nadalje jedan tajanstveni rebus. Prema mojoj interpretaciji grofica je na dan nadnevka 2. travnja 1670. pokušavala tražiti odgovor putem gatalice na pitanja kakva će sudbina zadesiti njenog supruga (Petra Zrinskog) i brata (Frana Krstu Frankopana) koji su za par dana krenuli na svoj kobni put u Beč. Poznata je činjenica da je hrvatska *Sibila* zapravo prijevod mađarske *Fortune*, a ova opet prijevod poljske *Fortune*. Temeljitu usporedbu triju gatalica zasada nitko nije izvršio.

Hrvatsku je *Sibilu* prvi put objelodanio Ljudevit Ivančan (1906), najnovije je Zvonimir Bartolić (2007) objavio faksimil i transkribirani tekst te napisao opširniju studiju i dodao tumač riječi. U mađarskim i hrvatskim kritičkim izdanjima ima više nedostataka, među inim netočnog transkribiranja, krivih tumačenja nekih riječi, sintagmi.

U svome radu usporedbom upitnih mjesta poljske, mađarske i hrvatske gatalice pokušavao sam popraviti, dopuniti, odnosno razriješiti proturječnosti u kritičkim izdanjima hrvatske i mađarske gatalice, a u studiji sam na osnovi potpunih hrvatskih i poljskih strofa iznio svoje prijedloge za dopunu riječi i izraza u mađarskoj *Fortuni*, nadalje protumačio i, ako je bilo potrebno, korigirao riječi i sintagme koje nisu bile ili su bile krivo interpretirane u mađarskom i hrvatskom kritičkom izdanju, a na kraju sam preko nekih zanimljivih konkretnih primjera pokušao objasniti razlike između mađarskog i hrvatskog teksta.

Posebno sam poglavlje posvetio pitanju nejedinstvene versifikacije hrvatske *Sibile*, napose posveti *Siromahom*, iznimno točnom i majstorski složenom samostalnom tekstu pisanom dvostruko rimovanim simetrič-

* Corresponding author. E-mail: lukacs.istvan@btk.elte.hu

nim dvanaestercima. Premda je u hrvatskoj književnopovijesnoj znanosti danas opće prihvaćena teza kako je *Sibila* prijevod više osoba (zna se, naime, da su u čakovečkom dvorcu Zrinskih djelovali *dijaki*), temeljitu filološku analizu nitko nije izvršio.

Na osnovi usporedbe mađarske i hrvatske gatalice ovo stajalište čini nam se nepobitnim, primjerice sa značenjem iste mađarske riječi (*marha* u značenju 'imovina') u jednom je slučaju prevoditelj bio načisto, a u drugom ju pak nije uspio protumačiti, stoga je izostavljena u prijevodu. Neujednačeno oblikovani pjesnički tekst same gatalice s jedne strane, s druge pak strane iznimno lijepo i brižno sastavljena posveta (*Siromahom*) idu u prilog istoj tezi.

KLJUČNE RIJEČI

barokna književnost, hrvatsko-mađarske književne veze, gatalice, prijevodi, Ana Katarina Zrinska, *Sibila*, *Fortuna*, rebus, korekcija kritičkih izdanja

U hrvatskoj književnopovijesnoj valorizaciji beletrističkog stvaralaštva Ane Katarine Zrinske (rođ. Frankopan) (1625.–1673.) tek je koncem devedesetih godina prošloga stoljeća došlo do ozbiljnijih promjena. Tomu su pridonijeli prije svega oni znanstvenici koji su interpretirali njena otkrivena samostalna pjesnička djela (BOGIŠTĆ 1998, ZVONAR 1998, FELETAR 2003, BARTOLIĆ 2004a). Pjesničke je tekstove nakon duljih priprema objelodanio Josip Bratulić (BRATULIĆ 2014). Sve do toga trenutka o Ani Katarini Zrinskoj se znalo da je bila mecena *Dvojnog dušnog kinča* (Beč, 1661.) Baltazara Milovca, prevoditeljica molitvenika *Putni tovaruš* (Venecija, 1661.) s njemačkog jezika te vlasnica rukopisne *Sibile*. O autorstvu prije spomenutih rukopisnih tekstova pjesama u svojoj recenziji o knjizi Davor Dukić piše sljedeće: „Na pitanje jesu li baš sve pjesme što ih dosadašnji proučavatelji / poznavatelji *Pjesmarice* pripisuju Ani Katarini Zrinskoj djelo jedne pjesnikinje i je li ona baš naša Katarina, zasad je teško sa sigurnošću odgovoriti. Za to će trebati obaviti detaljniju metričko-stilsku i tematsko-motivsku analizu pjesama, što uključuje i uvid u izvorni rukopis“ (DUKIĆ 2015).

O hrvatskoj *Sibili* koja je bila prevedena s mađarskog jezika pisao je prvi put Ljudevit Ivančan 1901. godine (IVANČAN 1901), a nakon toga djelo je i objelodanio s popratnom poduljom studijom (IVANČAN 1906a). Iste je godine napisao u mađarskom časopisu *Magyar Könyvszemle* podulji prikaz toga djela s četiri popratne ilustracije (IVANČAN 1906b). Vrsni poznavatelj međimurskog kulturnog kruga od ranijih stoljeća do naših dana, monograf naše spisateljice, Zvonimir Bartolić je u istoj knjizi posvetio posebno poglavlje *Sibili* (BARTOLIĆ 2004a), a iste je godine i u jednome svome znanstvenom radu dao pregled različitih važnih filoloških detalja (BARTOLIĆ 2004b). Nekoliko godina kasnije će objaviti reprint rukopisa *Sibile*, transkribirane tekstove, *Tumač manje poznatih riječi* i popratnu studiju *Sibila knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu* (BARTOLIĆ 2007). Najnovije je u svojoj bogato ilustriranoj knjizi Milan Pelc povjesničar umjetnosti predstavio sve važnije komponente *Sibile*, sumirao filološka dostignuća te iz likovnumjetničkog aspekta stavio ovo rukopisno djelo u europski ludistički gatalački korpus (PELC 2017). Autor ove studije je u svom kraćem radu na mađarskom jeziku usporedio hrvatsku i mađarsku gatalicu, te ukazao na neke netočnosti koje su nastale tijekom transkripcije u kritičkim izdanjima (LUKÁCS 2017).

U svome radu ću se pozabavit isključivo pjesničkim dijelom gatalice. Od prve objave *Sibile* nije bilo sporno da se radi o prijevodu mađarske *Fortune*. Mađarski književni povjesničar Géza

Orlovsky je inače temeljito i točno predstavio historiografiju književnopovijesne obrade mađarske *Fortune* te putem detaljnih filoloških analiza otkrio njezino porijeklo (ORLOVSKY 2004). Zvonimir Bartolić je u svojoj popratnoj studiji u reprint izdanju zapravo od Ljudevita Ivančana preuzeo pogrešnu tvrdnju da je mađarska *Fortuna* prijevod djela *Das weltlich Loosbuch* Jörga Wickrama (BARTOLIĆ 2007: 204). Iz mađarske stručne literature znamo da je neposredni izvor mađarske *Fortune* bila gatalica Stanislawa z Bochnie (Stanisław Gąsiorek) iz 1513. godine (ORLOVSKY 2004, VÁRNAI 2019). Temeljen na ovim informacijama može se zaključiti recepcijski put gatalica: poljska – mađarska – hrvatska. Tek bi dalja istraživanja mogla pokazati kojim se izvornikom (talijanskim, francuskim, njemačkim) služio autor poljskog teksta. Bez obzira na prateći tekst, u našem slučaju sretna je okolnost što raspoložemo s tri varijante istoga djela na različitim jezicima: poljskom, mađarskom i hrvatskom.

Tekst mađarske *Fortune* Géze Orlovskog je dijelom rekonstrukcija, naime najranija izdanja djela, ona iz Kolozsvára (Cluj-Napoca) i Bártfe (Bardejov) nisu potpuna, stoga je bilo potrebno „stvoriti“ *editio princeps*. O tome autor piše sljedeće: „Varijante kasnijih izdanja su za nas nezanimljive; međutim u slučaju kad u tekstovima iz Bártfe i Kolozsvára nedostaju dijelovi, u rekonstrukciji teksta, dakle za dopunu, upotrebljavao sam izdanje iz 1743. godine. U glavni tekst sam umetnuo transkribirani tekst izdanja iz Bártfe. Pisma koja su nedostajala na početku dopunio sam tekstovima izdanja iz Kolozsvára, što je označeno kurzivom. Dijelove koji pak inače nedostaju iz naklada iz Bártfe i Kolozsvára pokušao sam rekonstruirati koristeći kasnija izdanja. Ti su dijelovi stavljani u uglate zagrade“ (ORLOVSKY 2004: 698). Géza Orlovsky bi na jedan jedini način mogao provjeriti uspješnost te rekonstrukcije, kada bi tako stvoreni *editio princeps* usporedio s poljskim izvornikom ili eventualno s hrvatskim prijevodom. To nije učinjeno, vjerojatno zbog nedostatka jezičnih kompetencija znanstvenika, bilo poljskih bilo hrvatskih. Međutim, izdavač hrvatske gatalice trebao je postupiti na sličan način kako ne bi ostala nejasna mjesta u tekstu, a tih je podosta. Zvonimir Bartolić isto tako nije usporedio hrvatski tekst s mađarskim, vjerojatno isto tako zbog nedostatka mađarske jezične kompetencije. U nastavku rada ću se pozabaviti pitanjem dešifriranja nekih nejasnih mjesta u hrvatskoj *Sibili* i u mađarskoj *Fortuni* temeljen na usporedbi dvaju tekstova na upitnim mjestima, nadalje bude li potrebno, uključiti ću i poljsku *Fortunu*.

Između mađarske *Fortune* i hrvatske *Sibile* jedva ima razlika. U mađarskoj gatalici nalazimo tri preporuke: *A gazdagoknak* (Bogatašima), *Az szegényeknek* (Siromasima), *Az olvasónak* (Čitatelju). U hrvatskoj varijanti ima samo jedne preporuke, *Siromahom* koja se nalazi na samom kraju rukopisa i koja je u potpunosti identična s mađarskom. Zapravo, ništa se ne zna o tome tko je koristio hrvatsku *Sibilu* i s kakvim ciljem. S tim što nalazimo isključivo preporuku za siromaha, s pravom se pretpostavlja da je prevoditelj (ili prevoditelji), možda naručitelj (?) i posebno naglašavao kako je gatanje nedostojno, prihvatljivo isključivo u niskim pučkim slojevima, prema tome viši staleži se takvom razbibrigom ne bave. Tomu suprotno, općepoznata je činjenica da su zahvaljujući pronalasku tiska diljem Zapadne Europe takva djela bila iznimno popularna i u višim aristokratskim krugovima (PELC 2017: 34–41).

Uostalom, u hrvatskoj rukopisnoj *Sibili* na unutarnjoj strani omota nalazimo vlastoručne bilješke same Ane Katarine Zrinske. Na samom vrhu nadnevak 1670. na 2. *Apryla u Chakouchu*, desno od nadnevnika ispruženi dlan s čipkastim zglobom, zatim dva para oka, ispod slovo S, dva srca te dva slova S : S dijeljena dvotočjem, što se može tumačiti i kao slikovna zagonetka (rebus). Na sredini stranice dva crteža cvijeta, a ispod pribilješka: *Groff Marques Frangipan Catarina Zrinska Grafficha mp*. U svakom slučaju zanimljivo je da Lj. Ivančan u svom kratkom prikazu na mađarskom jeziku osim ovih neobičnih grafičkih znakova piše i o tome da pored dva para oka

ima i slovo *W*, osim toga pored dva srca nalazimo ne dva, nego tri slova *S*, a na stranici 233. donosi i fotografiju te neobične stranice (IVANČAN 1906b: 232–233). Na osnovi Ivančanove fotografije izvjesno je da to *W* tamo postoji, međutim slovo *S* je neizvjesno. Kako je moguće da se niti slovo *W* niti to treće slovo *S* u Bartolićevom reprintu uopće ne vide? *S* obzirom da je Ivančan znatno ranije objavio tu fotografiju, s pravom se pretpostavlja da je to slovo *W* doista tamo. Meni nije uspjelo dešifriranje tog slova *W*.

Prema mojoj interpretaciji rješenje slikovne zagonetke (koju je Bartolić objavio) moglo bi biti sljedeće: Ispruženi čipkasti dlan je dlan ženske ruke, predstavlja Anu Katarinu Zrinsku koja se oprašta od dvojice voljenih muškaraca (dva para oka). Dva srca ispod dva para oka isto tako predstavljaju dvojicu voljenih muškaraca, muža i brata. Moguće tumačenje za tri slova *S*: Sibylla, Szesztra, Sena. Takav pravopisni oblik svih triju imenica može se smatrati autentičnim, naime nalazimo ih u Belostenčevom rječniku *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium*. Prema tome: Sibila gata dvojici voljenih srca, mužu i bratu, te osobi (Katarini) koja je istovremeno supruga i sestra kakva ih sudbina čeka. Znamo da su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan u noći 13. travnja 1670. godine krenuli na svoj kobni put iz Čakovca u Beč, kamo su stigli 18. travnja. Nadnevak Ane Katarine Zrinske u *Sibili* nastao je 11 dana ranije od njihova polaska na put, stoga se s pravom pretpostavlja da je ona od gatalice tražila pomoć i odgovor glede sudbine supruga i brata, pa i svoje vlastite. Nije sporedna činjenica u tom kontekstu što u *Sibili* pored raznoraznih općih pitanja nalazimo i takva koja se mogu nadovezati na ono stanje u kojemu su se nalazili u datom trenutku Zrinski i Frankopani i koja su neposredno zanimala Anu Katarinu Zrinsku: *Bude li koteri dugo sivil na Szvitu; Ako koi dobru szrechu bude imal; Spunilisze koiemu niegova miszal; Ako dobro izide, sto Chlovik nakani uchiniti; Hocheli koiemu szadasni put szrichan biti; Kakovom szmertiom hoche koi prominut iz ovoga szvita*. Na osnovi osobnih Katarininih pribilježaka u hrvatskoj *Sibili* s pravom se pretpostavlja da su upravo to pitanja koja su nju najviše zanimala u teškim i presudnim trenucima za čitave obitelji Zrinskih i Frankopana.

POKUŠAJ REKONSTRUKCIJE PRAZNIH MJESTA U MAĐARSKOJ *FORTUNI* PUTEM HRVATSKE *SIBILE* I POLJSKE *FORTUNE*

U mađarskoj *Fortuni* kod prve proročnice Sibile Persice ima dijelova teksta koji nedostaju i koje priređivač Géza Orlovsky nije uspio rekonstruirati na osnovi postojećih izdanja. U donjem pregledu pored mađarske varijante s praznim mjestom navodim hrvatski tekst koji je potpun, a na trećem mjestu dajem svoj prijedlog za dopunu temeljen na potpunom hrvatskom tekstu. (To su naravno samo prijedlozi, što ne znači da je na tome mjestu bila upravo ova riječ ili sintagma!)

- MS¹ Fáradságodat mátkádért nem sz[...],
Benne vagyon minden gyöny[örűséged],
Azért ő is mindenben enged [néked],
Szűvében éjjel s nappal forgat [téged].

¹ MS = Mađarska Sybilla.

HS² Za ljubovcu tvoju *imaj se truditi*,
 U njoj stalno stavi vse tvoje radosti,
 Želenju tvojemu hoče engedovati,
 Neprestane za te dan i noč misliti.

Rekonstrukcija MS

Fáradásodat mátkádért nem sz[égyelled / eged / ünteted]

(Sibila Persica / Sybilla Persica, I/14)

MS Ha kívánsz kedved szerént [lakásokat,]
 Tanácslom, szolgálj szerzetes papokat,
 Azok mind töl[tlük könnyen idejüket,]
 Ott jól hizlalhat[od...]

HS Aki ti hočeš predce dobro stati,
 Tako imaš pope vazdare služiti,
 Oni terbuh pune i više sitosti,
Niz pojasa hočeš dobro otustiti.

Rekonstrukcija MS

Ott jól hizlalhat[od *alsó feledet*]

(Sibila Persica / Sybilla Persica, I/15)

MS [Jobb volna tenéked] sarut fejedned,
 [...]d³ áros emberré lenned,
 [Mert nem arra való] az te bolond fejed,
 [...]knak nyereséged.

HS Bolje bi ti bilo škornje kerpavati,
Nego nepravdeno z blagom tergovati,
 Tvoja norska glava za to nije dosti,
 Kako nori Martin hočeš ti hoditi.

Rekonstrukcija MS

[*Mint méltatlankén*]t áros emberré lenned,
 [?'⁴]knak nyereséged.

(Sibila Persica / Sybilla Persica, I/32)

² HS = Hrvatska Sibila.

³ Vjerojatno ovo *d* je bilo *t*.

⁴ Na osnovu hrvatskoga teksta se ne može rekonstruirati mađarski tekst u kojemu ima samo jedne potpune riječi 'nyereséged' (tvoj dobitak).

MS Ezt bizonyában mostan tőlem tudhadd,
Ez időn léssen néked szép kis fiad,
Más esztendőre is egy szép leányod,
Ha ám az dolgot meg nem kém[....]

HS Istinu ti pravu hoču povidati,
Sina lipa hočeš litos poroditi,
Zatim pak na lito kčer hočeš imati,
Ako vtigne dilo *muž ti doveršiti*.

Rekonstrukcija MS

Ha ám az dolgot meg nem kém[*kési urad*]⁵

(Sibila Persica / Sybilla Persica, I/37)

UPITNA TUMAČENJA NEKIH MAĐARSKIH I HRVATSKIH IZRAZA

Među bilješkama mađarske gatalice nalazimo i tumačenja manje poznatih riječi, a među njima i nekoliko upitnih, krivih ili bez tumačenja kod kojih će nam pomoći hrvatski i poljski tekst. Isto tako u hrvatskoj *Sibili* u modernoj hrvatskoj transkibiranoj varijanti Zvonimira Bartolića ima nekoliko sitnih grešaka i krivih tumačenja u *Tumač manje poznatih riječi*, a kod razrješavanja ovih ćemo se poslužiti mađarskim i poljskim tekstom ili mađarskim tumačem manje poznatih riječi. Slijede najzanimljiviji primjeri, s mogućim pravilnim tumačenjima.

maszlagos – (G. Orlovszky nema tumačenje)

MS Sok idő múlik még te örömednek,
Nincsen semmi híre menyekesződnek,
Kiterjedt híre lator erkölcsednek,
Azért mind *maszlagos* férjeid lesznek.

HS Čez mnogo vrimenta hočeš omužiti,
Još glasa nikakva ni čut tvojoj svadbi,
Jere su ti lotriju kada li zvidli
Kalgažije muže zato češ dobiti.

(Sybilla Libica / Sibila Libica, II/9)

Na bazi hrvatskog teksta može se ustanoviti da mađarska riječ *maszlagos* znači 'svađalica'. Uostalom u mađarskom jeziku ne radi se o rijetkoj ili manje poznatoj riječi, pa nas čudi što je to predstavljalo problem G. Orlovszkom, naime ima više potvrda te riječi koja može značiti: 'pijan', 'svadljiv', 'grub', 'lud' itd. u starijim mađarskim tekstovima.

⁵ Ovdje se vjerojatno radi o krivom čitanju „kém...“ što bi moralo biti „kési...“.

daduk – ‘*dadus, asszonyság*’ (dadjilja, dama)

MS Te *agg daduk*, mit szóljak tefelőled?
Az szeretetért magadat nem kéméled,
Bár távol légyen nyalánkságtól szűved,
Mert azt kívánnod nagy szömé[rem néked.]

HS *Starče goloponda*, što ču besediti,
Vidim da se trudiš zbog ljube ti dosti,
Ali na stran moreš vse to ostaviti,
Jer se hočeš koncu verlo ošpotati.

PF Obacz się, *dudku*, w swej głupości:
Nie barzoś poczesny⁶ ku miłości.
Przestań serca kazić sobie,
Boć nierówna silno k tobie.

(Sybilla Libica / Sibila Libica, II/19)

Rješenje G. Orslovszskog, naime *dadus, asszonyság* (dadjilja, dama) nije točno. Kod Lj. Ivančana „nepoznato; *goloponda* znači neku rugalicu“ (IVANČAN 1906a: 56). Ni Z. Bartolić nije bio siguran u značenju ove riječi jer u *Tumač manje poznatih riječi* stavlja iza značenja upitnik: *goloponda* – *prostitutka* (?). Prema hrvatskome kontekstu sasvim je bjelodano da se radi o muškoj osobi, dakle niti o *dami* niti o *prostitutki*. Po meni riječ *goloponda* bi trebala značiti ‘budala’ što potvrđuje i poljska varijanta, a možda i ‘šmrkljiv starac’ (kao što ćemo vidjeti dolje). Inače u zanimljivome radu o ornitonimima autorica N. Pintarić, E. Tibenská, E. Komorowska *Slični korijeni ornitonima i njihova pragmatična uporaba u odabranim slavenskim jezicima* nalazimo pravo tumačenje za riječ *dudek*: „*Dudok, dudek* je onomatopejski naziv za hrvatsku pticu *pupovac* i Boryš navodi da se ona glasa *du-du*. U ruskom jeziku riječ *duduk* također znači *budala* [...], a isti oblik (*duduk*) u hrvatski je jezik stigao iz turskog te je kod Anića zabilježeno da je to glazbalo, no isto se kaže: *glup kao duduk*...“ (PINTARIĆ–TIBENSKÁ–KOMOROWSKA 2016: 220).

potrohos daduk –

MS Megismervén benned jámbor erkölcsedet,
Anyádtól szakadt jó természetedet,
Száz esztendősnék mondhatlak tégedet,
És igen *potrohos daduk* léssen belőled.

HS Do konca sam spoznal u tebe dobrotu,
Od matere tvoje u tebi naravu,
Sto lit budeš živel na ovom svitu,
Terbušat i vozgrivni starac budeš koncu.

⁶ Poczesny – sposobny lub urodziwy.

PS Bacząc twoje przyrodzenie,
Czas poczęcia, narodzenie,
Mogęć to pewnie ślubować,
Ze masz dobrze przez sto lat trwać.

(Sybilla Cymeria / Sibila Cymerea, IV/16)

Hrvatski prevoditelj je preveo riječ *potrohos* (terbušat), pa je još dodao *vozgrivni starac*. Prema tom tumačenju mađarska riječ *daduk* znači u hrvatskome *vozgrivni starac*. Z. Bartolić izraz *vozgrivni* tumači kao 'zgrbljen' (?) s upitnikom. Riječ *vozgrivni* zapravo znači 'šmrkljiv'. U prekmurskome slovenskom narječju taj izraz je i danas živ (NOVAK 1985: 122). Ukoliko za ovu riječ nema potvrde u hrvatskome jeziku, dakle da se radi o riječi prekmursko-slovenskog podrijetla, to bi bio zanimljiv prilog za identifikaciju prevoditelja-priređivača (ili više njih) gatalice. Kao što vidimo, u ovom slučaju u poljskoj varijanti ne nalazimo istu riječ *dudek* kao u prethodnom stihu.

poszagó – 'pismogó, lusta'

MS Szép leány, kevély, undok s alávaló vagy,
Kedvetlen, *poszagó* s patvarkodó vagy,
Bizony így soha el nem adhatt magad,
Hanem ha valami koszos talál reád.

HS Ti, divojko, smetna, perdliva i ružna,
Perdiš neg pavsuda, morgliva neslana,
Za koga bi rada da bi se udala,
Neg ki akob došla grintava kakva mana.

PF Pysznaś, złaś, plugawo chodzisz,
Niewdzięcznaś a rada *smrodzisz* –
Jużże by jaki chłop szalony,
Toż by sobie żądał takiej żony.

(Sybilla Cymeria / Sibila Cymerea, IV/19)

G. Orlovsky je preuzeo jedno od mogućih značenja riječi *poszog* (lijen) iz mađarskog etimološkog rječnika (TESz 3: 264). Međutim u istoj natuknici postoji i značenje 'prdjeti'. Slijedimo li kronološki recepcijski niz, jasno je da se svugdje radi o 'puštanju vjetrova'. Zanimljivo je da u hrvatskom tekstu imamo i pridjev i glagol (*perdliva*, *perdiš*).

kopó füle se – 'nincs itt az ideje?' eredetileg így: „kopófülese”
(frazza: nije vrijeme za...)

MS Ne hozz még most feleséget magadnak,
Együld nincsen *kopó füle se* annak,
Nem úgy adhatt vissza, ha egyszer elvészted,
Mind holtodig kell együtt véle töröködned.

HS Nemaš tako vreda ženu dopeljati,
Jer ako i *pasja vuha* će imati,
Ne moreš se potlam od nje se odtresti,
Vikom ti je veče tebi nju ljubiti.

(Sybilla Samia / Sibila Sumia, VI/13)

Očigledno je da se radi o krivom, doslovnom prijevodu (*pasja vuha*) mađarske fraze koja se i danas koristi (*kutya füle, kopó füle*) i koja ovdje znači ‘nije vrijeme za...’, stoga je taj hrvatski stih potpuna besmislica, što je evidentno u kontekstu cijele strofe. Prema mađarskom originalu: nema sada smisla dovesti ženu (oženiti se), nije vrijeme za to, jer je ne možeš tek tako vratiti nakon toga, morat ćeš s njom živjeti do smrti.

csipszömő – ‘csipás szemű’ (krmljevih očiju)

MS Ha megfogadod mostan az én tanácsomat,
Cigánál találd meg elveszett marhádat,
Csipszömő, ki rázza *borzas szakállát*,
Az tartja zálagban veszett *marhádat*.

HS Što me pitaš, hoću pravo povidati,
Pri Ciganu hoćeš što si zgubil najti,
Saršurenu bradu hoće on imeti,
Kako piškora vusko hoće te gledati.

PF Sluchaj pilnie tych moich słów:
Szukaj swej zguby u Żydów.
A który Żyd siwiznę w brodzie ma,
U tegoć jest w zastawie zguba twa.

(Sybilla Samia / Sibila Sumia, VI/24)

Za hrvatskog je prevoditelja riječ *csipszömő* bila nepoznata, stoga je ispustio. U nastavku u hrvatskome tekstu za mađarsku riječ *borzos* imamo ‘saršurenu’, međutim sa značenjem te riječi pak Z. Bartolić nije bio načisto jer u *Tumač manje poznatih riječi* piše s upitnikom: *saršuren – ostrižen* (?). Pravo značenje je ‘kudrav’, ‘kovrčav’. Nadalje posljednji stih u ovoj strofi glasi u hrvatskom prijevodu: „Taj drži u zalogu tvoju imovinu. Isti hrvatski stih pak pogled Ciganina uspoređuje s pogledom piškora (vrsta slatkvodne ribe šaranke, *Misgurnus fossilis*)“⁴. U ovom slučaju kao da prevoditelj nije bio načisto sa značenjem mađarske riječi *marha*, koja inače isto tako kao i u mađarskom i u starom hrvatskom može značiti i ‘stoka’, ali i ‘blago’, ‘imovina’, ‘imutak’. Vidjet ćemo dolje (*Sybilla Cumaeva / Sibila Cumea*, XI/28) da je tamo prevoditelj točno i pravilno koristio riječ *marha* u značenju ‘imovina’, ‘blago’, što bi mogla biti potvrda teze da je više prevoditelja radilo na prijevodu, pa je jedan poznavao pravo značenje ove riječi a drugi nije. Zanimljivo je nadalje da je u poljskoj strofi Židov onaj kod kojeg treba tražiti izgubljeno blago, a u mađarskoj i hrvatskoj Ciganin, što govori o ne baš povoljnom društvenom statusu jednih i drugih u različitim etničkim sredinama.

farra – talán sajtóhiba, *Sára* helyett (možda tiskarska greška umjesto ženskog imena *Sára*)

MS Házasulástól én el nem tiltlak téged,
Mert régen magadban azt te elvégezted,
De az, amit kívánsz, te magad sem érted,
Nyilván *farra* elég *bút szöröz néked*.

HS Od ženitve tvoje ne ču te kratiti,
Jer si ti od davna nakanil činiti,
Ali tvoju želju sam ne znaš zmisлити,
Jer *rit* nje ti hoće žalost, *serb zavdati*.

PF Iście się ty nad *dziurą* napłaczesz.

(Sybilla Cumana / Sibila Cumana, VII/18)

Prema tome hrvatski prevoditelj točno je interpretirao izvorno značenje, dakle da se radi o ženskoj zadnjici (u poljskoj gatalici 'rupa', vagina) a ne o ženskom imenu kako to misli G. Orlovsky. Ima tu još jedne sitnice. U hrvatskoj varijanti piše 'serb zavdati' što je izvorna prepisivačka greška, dakle ne Z. Bartolićeva. To je jasno na osnovu mađarske sintagme *bút szöröz néked* (ražalostit će te). Prema mađarskom originalu pravilno bi bilo 'skerb zavdati', dakle da će mu to zadati skrb, da će ga to ražalostiti. Kod Z. Bartolića u *Tumač manje poznatih riječi serb – svrbež*. Takvo značenje u tom kontekstu ne bi imalo smisla.

áزالékért – itt: 'haszonért'; *áزالék* – 'sűrű leves', főzelék (ovdje: radi koristi; *áزالék* – 'gusta juha', varivo)

MS Soha te nem kívánnád az házasságot,
Hogyha nem szeretnél asszonyállatot,
Mert az nagy gondviselés megtartóztat,
És kevés *áزالékért* hosszú bánat.

HS Znam da se ne misliš nikada ženiti,
Kako ne bi hotil ženu ti ljubiti,
Ali tebe hoće skerb vele starati
I ak se ne ženiš, hoće ti žal biti.

(Sybilla Tyburtina / Sibila Tiburtina, X/33)

Hrvatski prevoditelj ovdje vjerojatno nije bio načisto sa značenjem riječi *áزالék* (korist). Prema proročanstvu mađarske strofe u slučaju ženidbe muškarca uz malu korist čeka trajna žalost, a u hrvatskoj se strofi tome svemu baš suprotno.

hús ászalékját – átv. ‘jutalmadat’ (u prenesenom smislu ‘nagrađu’, ‘dar’)

MS Azkiről gondolkodol, hüdd meg szómat,
Szűve szerint kívánja minden jódat,
Bízvást benne vessed bizodalmodat,
És elveheted az *hús aszalékját*.

HS Od koga ti misliš moreš verovati,
Bi *serda* sa z tobom vazdar nadiliti,
Moreš se slobodno bar ti zaufati,
Ako ti neg što da moreš *rad* uzeti.

(Sybilla Cumaea / Sibila Cumea, XI/26)

Opet se radi o istom slučaju kao prije (Sybilla Tyburtina / Sibila Tiburtina, X/33), prevoditelj nije (?) bio načisto sa značenjem mađarske fraze *hús ászalékját* (nagrada, dar). Unatoč tomu u značenju nema bitne razlike. Posljednji stih je zanimljiv i iz drugog aspekta. Ukoliko se pretpostavlja da u posljedjem stihu hrvatske strofe ima jedne sitne prepisivačke greške, taj bi stih mogao biti: „Ako ti neg što da, moreš *dar* uzeti“. U tom bismo slučaju dobili potpuno pravilan prijevod izvornika, pa bismo time mogli i argumentirati da je prevoditelj ipak točno poznao značenje riječi *áزالék / aszalék*.

Drugi stih je pomalo smušen. Prema Bartoliću ‘*serda*’ znači ‘srdžba’, što je prava besmislica. Premda u rukopisu imamo doista taj oblik (*szerdasza*), vjerojatno se opet radi o prepisivačkoj pogrešci, o čemu nam svjedoči mađarski stih. Taj bi stih glasio pravilno: „Bi *sze rada* (sa) z tobom vazdar nadiliti“.

baronák – ‘boronák’ (brane)

MS Látom, veszett *marhád* nagyon forog eszedben,
Az *baronák* között keresd az pincében,
Megleled, ha keresed hevenében,
Mert azt mondom, világosságban nincsen.

HS Vkradenu *marhu* ako hočeš najti,
Med *vinom* pivnici imaš to iskati,
Ne mudi se iskat, hočeš vreda najti,
Primda zakopano u kakvoj škurini.

(Sybilla Cumaea / Sibila Cumea, XI/28)

Hrvatski je prevoditelj krivo čitao, prema tome i krivo preveo riječ *baronák* (brane), misleći da se radi o ‘borok’ (vina). Dakle vlasnik koji je izgubio neku svoju imovinu (*marha*) trebao bi je naći u pivnici (podrumu) među branama a ne među vinom. Bitno je napomenuti da se ovdje adekvatno koristi riječ *marha* u značenju ‘imovina’, što je opet potvrda da je na prijevodu radilo više osoba, neki su poznavali značenje ove riječi, drugi pak nisu.

Szömödről – mint a 1067. sorban; lásd ott a jegyzetet (ti. a kockán kivetett számokból) (isto kao kod *Sybilla Cumana*, VII/34: vidi tamo bilješku, naime na osnovu brojeva na kocki)

MS Nincsen terejád nagy gondom, jó bátya,
Szömödről ismerem, hogy lesz gazdaggá,
 Csak szorgalmatos légy te dolgaidba,
 Hogy bántásod ne essék az munkádba.

HS Ni ti triba za te verlo se skerbiti,
 Poznajem *nad tobom* hočeš bogat biti,
 Samo da ti imaš u vsem marliv biti,
 Da ti zahman dilo kako ne hti dojt.

PF Będziesz panem, to ja po tobie znam.

(*Sybilla Agrippina* / *Sibila Agripina*, XII/2)

Prema tumačenju G. Orlovskog mađarska riječ *szöm* (*oko*) ovdje bi trebala označavati brojeve na kockicama koje su se koristile u gatanju. Međutim to nije točno, što potvrđuje i poljski stih (Postat ćeš gospodinom, što ja po tebi znam), a u *Sybilla Cumani*, VII/34 i na osnovu poljskog originala i hrvatskoga prijevoda jasno je da se radi o ljudskim očima, a ne o brojkama na kockicama:

MS *Szömeidről* könnyen megismerheti

HS Iz *očiju* lahko, kčerko, ti poznati

PF Po twej *chęci* łatwo baczyć

merő fa – ‘kemény fa’; *gúzs* – ‘vessző’ (obszcén utalás: merev fa helyett nem lehet lágy vesszővel „ásni”); uspravno drvo – ‘tvrd drvo’; petlja – ‘šiba’ (opscena aluzija: umjesto uspravnog drveta ne može se mekom petljom / šibom „kopati” tj. seksati)

MS Hú társ, majd vigasztallak egy újsággal,
 Az-é szándékod, hogy megházasulnál?
 Nincs *merő fád*, *répát nem áshatsz gúzzsal*,
 Hadd el, az feleséged dolgát közli mással.

HS Hej, brate, hoću ti glasi povidati,
 Vidim da bi ti rad z lipom se ženiti,
Ali teško u tom rotkvu izkopati,
 Ostavi se žene, hoće bolje biti.

PF Nigdy nie miej nadzieje w tym,
 Abyś kiedyś był małżonkiem.
 A też nie masz po szym *tażyć*⁷
 Lepiej wolnie świata użyć.

(*Sybilla Agrippina* / *Sibila Agripina*, XII/22)

⁷ Po szym *tażyć* – do czego tęsknić.

Hrvatski prevoditelj uopće nije shvatio o čemu se radi u mađarskom izvorniku prepunom metaforičnih opscenih izraza. Govornik na metaforičan način savjetuje prijatelja koji se želi oženiti: nemaš tvrdo uspravno drvo (spolovilo), mekim pak ne možeš ništa, ali neka, žena će svoje želje pripočiti drugima (naime onima, koji to imaju). Treća strofa hrvatskog teksta je prilično konfuzna, zapravo besmislena. Zanimljivo je da je poljski original u svakom pogledu diskretniji, nema u njemu opscenih izraza ili stihova.

séréstől – ‘sérvtől’? (od kile)

MS Hogy fiadat méhedben meg ne bántsad,
Jóasszony, az Istent szűből imádjad,
Haragtól, emeléstől magdat megójad,
És séréstől, mert azon áll, azt tudjad.

HS Gospe, utrob tvoju imaš ti čuvati,
Sina koga nosiš Bogu izručiti,
Od jada, od *serca*, imaš se čuvati.
I medvenu vodu nimaš kako piti.

PS Chceszli synaczka donosić,
Każy-ż za się Boga prosić,
A *gniewu* się barzo strzeży
I *urazu*, na tym ci zależy.

(Sybilla Agrippina / Sibila Agripina, XII/29)

U mađarskom izvorniku savjetuje se trudnoj ženi da se čuva od srdžbe (*haragtól*), dizanja te od kile. U hrvatskoj varijanti pak imamo da se čuva od *jada*, *serca* (što bi mogla biti opet prepisivačka greška, umjesto *serda*, dakle srdžbe) te se zabranjuje uživanje medene (slatke) vode, što uopće nema veze s mađarskim predloškom. Kako je došlo do ove zbrke u ovim varijantama? U poljskoj varijanti nedvosmisleno piše da se trudna žena mora čuvati gnjeva (*gniewu*) i ozljede (*urazu*). Prema tome G. Orlovsky krivo tumači značenje *séréstől* kao ‘od kile’. Inače je *kila* u mađarskom jeziku *sérv*, a riječ sama je nastala koncem XVIII. stoljeća (TESz 3: 528). Ili se radi o tiskarskoj grešci u mađarskoj varijanti, gdje bi moralo pisati *sérüléstől* (od ozljede) ili je pak u starom mađarskom jeziku upravo taj oblik postojao za označavanje ozljede (*sérés* = *ozljeda*). A kako protumačiti *medvenu vodu* u hrvatskom tekstu? Prema mojoj pretpostavci i tu se radi o krivoj interpretaciji mađarske riječi *séréstől*. Vjerojatno je prevoditelj riječ *séréstől* iščitavao kao *serbettől* (u mađarskom još *sörbet*) što je poznato slatkasto tursko piće od voća i sirupa, *šerbet*. Upravo bismo na temelju ovog zanimljivog primjera morali postaviti pitanje, na osnovu kakvog je predložka radio prevoditelj. Je li to bila tiskana knjiga mađarske *Sibile* ili pak neki rukopisni predložak?

NEKOLIKO ZANIMLJIVIJIH PRIMJERA – S PRIJEDLOZIMA ZA RJEŠENJE

Čitajući oba teksta paralelno nailazimo na raznorazne sitne razlike i u mađarskoj i u hrvatskoj gatalici. U rješavanju nejasnih mjesta, izraza ili će nam jedna ili druga jezična varijanta biti od pomoći.

MS *Kérkedéstől* meg nem tiltlak téged,
Mert sok hasznod származik azból néked,
De hogyha magad kárát nem kívánod,
Hütelben semmit nem kell másnak adnod.

HS Na ruku *teržtvo* verlo hoče iti,
Imat hočeš odnud velike koristi
Ako li pak ne češ sebi naškoditi
Na viru ti nimaš nikomu davati.

PF *Kupieczytwa* ja nie odradzam tobie,
Bo w nim możesz siła zwyszyć⁸ sobie,
Aleć radzę nie borgować⁹,
Chceszli na tym nie szkodować.

(Sybilla Libica / Sibila Libica, II/16)

Na osnovi hrvatske (*teržtvo*), a i poljske (*kupieczytwa*) gatalice, jasno je da se radi o trgovanju, prema tome pravilna bi bila mađarska riječ *kereskedéstől*. Riječ *kérkedés* inače znači 'hvalisanje'.

MS Ím ez eljövendő pünkösöd havában
Egy agg emberhöz mégy, ki rest dolgában,
Kecskeédet azért megnyírod azonban,
Mert ifjabbal léssz sok nyalakodásban.

HS O Jurjevoj pervoj hočeš zamuž iti,
Za jednoga starca ki ni frišak dosti,
Ali drugi hote tebi poslužiti,
Mladimi jakimi hočeš se brezditi.

PF Tego maja, który ma przyść,
Masz iście za starego iść;
Ale na tym nie będziesz szkodować,
Będziesz młodsze od niego miłować.

(Sybilla Libica / Sibila Libica, II/30)

⁸ Zwyszyć – pozyskać, wygrać.

⁹ Borgować – pożyczać, dawać i brać na kredit.

U mađarskom trećem stihu savjetuje se djevojci da „ošiša svoju kozu“ jer će se ipak s mladim seksati, s obzirom na impotenciju svog budućeg starijeg muža. Ova erotična metaforična fraza (*kecskédet azért megnyírod*) vjerojatno nije bila poznata prevoditelju. Zasigurno se ne radi o sramežljivosti prevoditelja jer je slične erotične dijelove mađarskog teksta prevodio bez zadržke. I u ovom slučaju vidimo da je poljska varijanta znatno diskretnija jer se u trećem stihu govori samo o tome kako dotična neće biti oštećena, unatoč tomu što se udaje za starca.

MS Bizonyossá tézlek én tégedet ebben,
Neked mostansággal *fiad nem léssen*,
Azért csak csorbás *leányod léssen*,
Mely szeplős, hervadt és szintelen léssen.

HS Do istine hoću sad tebe kazati,
Za sada ti *sina hoćeš* zadobiti,
Razkoljenu *kčerku sad hoćeš* imiti,
Bljutava i ružna zavsima će biti.

PF Byś ty temu wierzyć chchiała,
Ty nie będziesz syna miała,
Ale dziewczysko szkarade¹⁰,
Lisowate¹¹, k temu blade.

(Sybilla Delphica / Sibila Delphica, III/26)

Prema gatanju u mađarskoj varijanti *dotična / dotičan* neće dobiti sina nego ružnu kčerku, a u hrvatskoj inačici i jedno i drugo, što je besmislica. Radi se o prepisivačkoj grešci, dakle umjesto *noćeš* prepisivač je pisao *hoćeš*. U poljskom originalu je inače isto kao i u mađarskom tekstu.

Hrvatski prevoditelj u nekim je slučajevima, ne previše često, u duhu prevodilačke slobode zamjenjivao čak i stihove. Zanimljiv je primjer u *Sibili Sumiai* (VI/14, 15) gdje imamo zamjenu dvaju strofa. Radi li se o jednostavnoj prepisivačkoj pogrešci ili pak o namjernoj zamjeni, nije jasno. S obzirom da se radi o gatalici, takva bi zamjena ipak mogla biti „kobna“ za onoga tko hoće vidjeti ili čuti svoju budućnost. Isto tako se potkrala „sudbonosna“ greška u *Sibili Agripini* (XII/35), u ovom slučaju je krivac Z. Bartolić. U mađarskoj varijanti čitamo: „Hosszú életedben ne legyen bizodalmaid“ (Nemoj se nadati dugom životu.) Isti stih u krivom prijepisu Z. Bartolića: „U dogomu žitku imaš se ufati“, premda u originalnom tekstu piše: „U dogomu žitku nimaš se ufati“.

MS Megmondom, hogy reád mi követkőzik,
És *bátorságodért* mi rajtad megesik,
Egy szép jószerecséd is nem érkőzik,
Minden cselekedetidben károd történik.

¹⁰ Szkarade – szpetne.

¹¹ Lisowate – rude. Pisownia zabytku umożliwiała również transkrypcję „liszowate“ – chore na świerz, pokryte krostami.

HS Pripećenje tvoje hoću povidati,
 Zbog lotrije tvoje hoće ti to biti,
 Nikakove sriče ne ćeš zadobiti,
 Vu semu se hoćeš kruto oškoditi.

PF Prawdziwieć powiem swe zdanie,
 Co się w twojej rzeczy stanie:
 Nie ma-ć iście szczęśliwie iść,
 Musisz dla niej ku szkodzie przyść.

(Sybilla Samia / Sibila Sumia, VI/25)

Gornji primjer pokazuje kako se može čak i krivim čitanjem originalnog teksta stvoriti pravi prijevod. Moguća su dva tumačenja ovog primjera. Prema mađarskom originalu dotičnog će zbog njegove smjelosti, hrabrosti (*bátorságodért*) zadesiti nesreća, bit će oštećen. U hrvatskom tekstu će se sve to pak dogoditi zbog krađe, preljuba (*zbog lotrije*). Zapravo moglo bi biti svejedno hoće li zbog jednoga ili drugoga. Ukoliko je u mađarskom tekstu i originalno pisalo *bátorságodért* (zbog hrabrosti), onda je to hrvatski prevoditelj morao čitati krivo (*botorságodért* – zbog tvoje budalosti, zloće) pa je tako preveo *zbog lotrije*. Ili se radi o tome da je u mađarskom predlošku kojim se služio hrvatski prevoditelj pisalo *botorságodért*, dakle zbog 'budalosti', 'zloće'. Inače u poljskoj varijanti nema riječi niti o hrabrosti niti o budalosti, tamo se ne navodi razlog nesreće *dotične / dotičnoga*.

MS Jobb néked baráttá, hogysen kalmára lenned,
 Mert nem elég erre te emberséged,
 Látom, hogy igen bolyókás az te fejed,
 Kevély vagy, de *förödni* vagy on eszed.

HS Bolje ti je fratrom, neg kramar postati,
 Jer človičtvo tvoje zato nije dosti,
 Vertuglavu glavu da imaš viditi,
 Oholica jesi za te se *kupiti*.

PF Nie kupcz, by-ć tež mnichem zostać,
 Nie będziesz mógł temu sprostać,
 Bo rozumu mało w tobie,
 Z innej strony, radzęć, myśl o sobie.

(Sybilla Cumana / Sibila Cumana, VII/20)

Z. Bartolić je bio nepažljiv u prepisivanju (transkripciji), naime u rukopisnoj varijanti piše *kupati* što je adekvatno mađarskom tekstu. Bartolića je vjerojatno zavela riječ *kramar*, naime prema gatanju bolje bi bilo njemu postati trgovcem (*kramarom*) nego fratrom. Ovo je lijep primjer za raščišćavanje nejasnih slučajeva kada se nakon uspoređivanja mađarske i hrvatske varijante lako može doći do pravilnih rješenja. Nije nam jasno na osnovu poljskog originala kako je nastao taj mađarski stih, naime u poljskome piše jedino „S druge strane, savjetujem ti, razmisli o sebi“.

U sljedećoj strofi Bartolić je isto tako krivo čitao hrvatski rukopis.

MS Igen jámbor férjed fog néked lenni,
 Ki mindenek felött fog téged kedvelni,
 Nagy gyönyörűségben teveled élni,
 Mert minden nap *hajaddal* házát söpri.

HS Verla dobra muža hočeš ti dobiti,
 Zadosti nesmerne hoče te imiti,
 Jer vsaki dan hoče tvoje *kože* skubiti
 I onako hiže s njime pomitati.

PF Masz mieć męża dobrzuchnego,
 Miłego, rączego, chędogiego.
 Pożywiesz z nim rozkoszy na świecie:
 Na każdy dzień tobą dom umiecie.

(Sybilla Cumana / Sibila Cumana, VII/21)

Ovo ne baš ugodno, pomalo sarkastično i ironično proricanje budućej ženi u hrvatskoj varijanti sadrži i besmislicu. S pravom se pitamo, kako se može ženskom skubljenom *kožom* pomesti kuća? Nikako. U mađarskom tekstu se govori o *kosi* (hajaddal) a ne o *koži*, prema tome Z. Bartolić je opet krivo čitao izvorni rukopis, pa je tako i nastala ova besmislica. Isti slučaj kao i u prijašnjoj strofi.

MS *Bátor*, másról immár gondolkodjál,
 Ezen dolgodért tovább ne fíradjál,
 Mert azkivel efelől tanácskoztál,
 Az veszt el tégedet árultatással.

HS *Bator*, nego drugo imaš ti misliti,
 Za to dugovanje nimaj već misliti,
 Jer s kim si hotil zavisim dokončati,
 On te hoće skoro izdajom zgubiti.

(Sybilla Cumana / Sibila Cumana, VII/22)

Z. Bartolić *bator* (mađ.) tumači kao 'hrabar', 'siguran', 'odlučan', što nije točno, njega je zaveo pridjev *bátor* (hrabar). Već je i Lj. Ivančan znao da se ovdje radi o mađarskom vezniku u značenju 'međutim', 'premda', 'inače', 'bar da' (IVANČAN 1906a: 56), a kod Belostenca *bátor* 'naybu', 'neka bude', pa ga je vjerojatno i hrvatski prevoditelj koristio u tom smislu. U mađarskom jeziku inače veznik *bator* potječe iz pridjeva *bátor* (hrabar).

MS Hogyha ez télen jó *szánút* kezd lenni,
 Jó leány, szép s gazdag legénhöz fogsz menni,
 Ki veled együtt nappal fog szánkázni,
 Éjjel igen szépen terajtd nyargalni.

HS Lip *saninac* hoće se zime postati,
Hoćeš ti, divojka, muža zadobiti,
Čez dan hoće z tobom po snigu sankati,
A po noći hoće tebe jaraskati.

PF Zimie, będzieli dobra *sanica*,
Pójdziesz, panno, iście za panica.
A jest piękny, k temu nie ubogi,
Jedno czeka dobrej sannej drogi.

(Sybilla Hellespontica / Sibila Helespontica, VIII/18)

U hrvatskoj strofi nalazimo riječ *saninac*, prema *Tumač manje poznatih riječi* Z. Bartolića *saninac* – *san*, što ne drži. Prema mađarskoj varijanti *szánút* je ‘put za saonice’. Prema tome ne radi se o lijepom snu djevojke, nego o sniježnom putu za saonice na kojemu će se zaljubljenici preko dana sanjkati, a navečer voditi ljubav (*jaraskati* – *zjahavati*).

MS Édes bátyám, gonosz minden szerencséd,
Mert az nagy orrodát igen fenn kened,
Hasonló akarnál uradhoz lenned,
Maga olyan vagy, mint egy *lökött valag*.

HS Tvoja sriča, brate, ne će ti služiti,
Jer nos imaš jako visoko dignuti,
Porad gospodinom ne bi se staviti,
Kako be *nevrehe* proma njemu tak si.

PF Bracie miły, liche szczęście twoje,
A wysoko wznosisz myśli swoje,
Chcesz zrównać z większymi pany.
A tyś jest *kiep wyjebany*.

(Sybilla Hellespontica / Sibila Helespontica, VIII/19)

Bartolić ne poznaje značenje riječi *nevreha* (*nevjera?*). Na osnovu poljskog i mađarskog predloška to bi bio neki vulgarizam *poput* ‘smušena budala’, ‘jebena pička’. U suvremenom mađarskom jeziku postoje riječi i *lökött* (‘budala’) i *valag* (‘dupe, guzica’). Prema etimologijskom rječniku prijev *lökött* potječe iz glagola *lök* što može značiti i ‘jebé’, a *valag* može začiti i ‘pička’. U svakom slučaju je zanimljivo da kod Belostenca postoji riječ *benevreke* u značenju ‘hlače’.

MS Lám, egy szép jó erkölcs tebenned nincsen,
Jámbor embert illendő színed sincsen,
Az szerencse tégedet elkerül mindenben,
Mert adományát mind veszted *kártyában*.

HS Va tebi dobrote nikakove nije,
 Dobar človik da si ne kaže ti lice,
 Sriča tebi služiti nikako ti ne će,
 Jer što malo imaš trošiš neg na *kurve*.

(Sybilla Cumae / Sibila Cumea, XI/13)

U mađarskoj varijanti dotičnog će sreća mimoići, a ono što će ipak pridobiti, sve će izgubiti na *kartama*. Možda se i ovdje radi o prepisivačkoj grešci jer je hrvatski prepisivač krivo čitao riječ 'karte' kao 'kurve'.

MS Nagyon úzed mégis gonoszságodat,
 Nagyon tiszteled az rút bálványokat,
 Isten megtudta nagy *pápás* voltodat,
 Kiért az ördög megrontja nyakadat.

HS Ne staneš i sada u viri bluditi,
Luteransku veru još ne oduriti,
 Hoće te Bog zato kruto kaštigati,
 Nad tobom vrag hoće koncu dominati.

PF Nie chcesz się swej złości odjąć,
 Musisz za to zapłatę wziąć:
 Nie przepomni Pan Bóg tego,
 Że ty naśladowiesz *Lutra* złego.

(Sybilla Phrygia / Sibila Phrighia, IX/36)

Na nekim mjestima nalazimo zanimljive adaptacije u prijevodu zbog vjersko-ideoloških razloga. U mađarskoj strofi propovijeda se potpuna propast papistima (katolicima) zbog njihove odanosti toj vjeri, a u hrvatskom pak tekstu ista propast zbog odanosti luteranskoj vjeroispovjesti. Svakako je zanimljivo da je hrvatska varijanta apsolutno identična s poljskim tekstom u kojemu se isto tako kritizira zbog sljedbeništva luteranstva, premda ta dva teksta nisu međusobno povezana. Pri adaptaciji su se prevoditelji tih gatalica ravnali prema konkretnim vjerskim okolnostima i prilikama (realijama) među kojima su živjeli, dakle Poljaci kao katolici smatrali su luteranstvo zlom, Mađari (barem u onoj sredini gdje je nastala mađarska gatalica) su katolicizam smatrali zlom, a Hrvati, među kojima je dominirao katolicizam, mrskim opet luteranstvo.

Zbog sličnih pragmatičnih razloga i motivacija, poput gornjeg luteranstva / papinstva, nalazimo slične slučajeve i drugdje, primjerice:

MA Jobb néked *Magyarországban* egy urat szolgálnod,
 Jó borral, szép cipóval vígan laknod,
 Hogysem az *Muszkaország*ot ostromlanod,
 Vízet innod és tartárka kenyért rágnod.

HS V *Ugerskoj* zemlji bolje ti služiti,
Lipi kruh i vino dobro popijati,
Nego u *Poljačke zemlji* se klatiti,
Hajdinicu jisti i neg pivo piti.

PF Jeśli chcesz, mej rady słuchaj:
W *Litwie* sobie pana szukaj.
Ty w *Polszcze* nie wysłużysz nic,
Muszis wiecznie nędznikiem być.

(Sybilla Cumae / Sibila Cumea, XI/14)

Prema tome Poljacima je pametnije služiti u Litvi nego u Poljskoj, Mađarima u Mađarskoj nego u Rusiji, a Hrvatima opet u Ugarskoj nego u Poljskoj.

Kao što smo vidjeli, gatalica je prepuna erotičnih, vulgarnih, opscenih izraza i fraza, što bi moglo biti čak i posebnim predmetom istraživanja, recimo metaforična koncipiranost istih. Na mnogim mjestima nailazimo na vrlo frapantna jezična i pjesnička rješenja gdje prevoditelj prije svega iz pragmatičnih razloga smjelo zamjenjuje stihove kako bi osigurao koheziju teksta, nadalje u duhu hrvatskoga jezika prevodi mađarske fraze.

Ljudevit Ivančan je detaljno analizirao *Sibilu* te je usporedio sa *Sirenom* Nikole Zrinskog u prijevodu Petra Zrinskog i nakon toga došao do ovoga zaključka: „Gramatikalne, leksikalne i pravopisne sličnosti između Sirene i Fortune dokazuju dakle vjerojatnost, da je Petar Zrinjski potonju knjigu preveo za svoju suprugu Katarinu. Ovo je dakle i sa historičkoga, i sa filološkoga gledišta znamenit i dragocien spomenik“ (IVANČAN 1906a: 57). U Ivančanovoj analizi nema niti slova o poetskim rješenjima, versifikacijskim vještinama, pravilnosti ili nepravilnosti stiha itd. stoga su njegovi zaključci vrlo upitni. Prema pretpostavci Z. Bartolića i drugih, hrvatsku gatalicu je prevelo više osoba, s različitim obrzovanjem, znanjem mađarskoga jezika, što se vidi i po neujednačenoj pjesničkoj produkciji. U nekim konkretnim slučajevima i sam sam ukazao na različita (pravilna–nepravilna) tumačenja istih mađarskih izraza ili fraza pa se s pravom pretpostavlja kolektivni rad na prijevodu osoba s različitim mađarskim jezičnim kompetencijama.

VERSIFIKACIJA HRVATSKE SIBILE

Mađarska gatalica je pisana pretežito u jedanaestercima s nagomilanim rimama, međutim nalazimo i dvanaesterce. Hrvatska gatalica je pisana u dvanaestercima, isto tako s nagomilanim rima. Ti su dvanaesterci simetrični, što potpuno odgovara višestoljetnoj hrvatskoj epskoj tradiciji (SLAMNIG 1965: 67–75, SLAMNIG 1981). Unatoč tomu što je na prijevodu hrvatske gatalice radilo više prevoditelja (o čemu je prije bilo riječi), njena je versifikacija manje–više jedinstvena, što znači da su se prevoditelji ravnali prema istoj pjesničkoj versifikacijskoj tradiciji.

Da na prijevodu nije radila jedna jedina osoba nego više njih, moglo bi se potvrditi putem temeljitije analize određenih dijelova teksta. Najviše pada u oči versifikacija posvete *Siromahom* na samom kraju gatalice. Prva strofa glasi:

Ako si siromah, nimaš se žaliti,
 Jeda li ti namah sriča hoće dojtī,
 Ni ona verugah sklopljena, viruj ti,
 Ni bogatih rukah već je slobodnosti.

Kao što vidimo, radi se o pravilnom simetričnom dvanaesteru s nagomilanim rimama, međutim za razliku od ostalih dijelova gatalice ovdje imamo i unutaranje rime u cezuri.

6a // 6b
 6a // 6b
 6a // 6b
 6a // 6b

Takav ustroj pjesničkog teksta susrećemo već i u hrvatskoj renesansnoj književosti. Na osnovi takve metrike i versifikacije posvetne pjesme koja se bitno razlikuje od ostalih dijelova gatalice, gdje nema unutarnjih rima, nadalje temeljen na lijepo oblikovanom pjesničkom diskursu toga dijela, s pravom možemo zaključiti da je na prijevodu radilo više osoba, među kojima i neki s pravim pjesničkim talentom. Pjesnički talenat Ane Katarine Zrinske je neprijeporan, o tome svjedoče i njezine nedavno otkrivene pjesme. Tek bismo putem detaljnije usporedbe njezinih izvornih pjesama s prijevodom hrvatske *Sibila* mogli doći do relevantnih zaključaka o tome je li igrala bilo kakvu ulogu u samom prijevodu hrvatske *Sibila*.

LITERATURA

- BARTOLIĆ 2004a = BARTOLIĆ Zvonimir: Libar od spominka... In: BARTOLIĆ Zvonimir: *Majka Katarina*. Čakovec: Matica hrvatska, 2004. 148–159.
- BARTOLIĆ 2004b = BARTOLIĆ Zvonimir: *Čakovečka knjiga gatalica Sibila. Povijest obitelji Zrinski*. Zagreb: Matica hrvatska, 2004. 265–279.
- BARTOLIĆ 2007 = BARTOLIĆ Zvonimir: *Sibila. Knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu*. Zagreb: Matica hrvatska, Čakovec: Ogranak Čakovec, Zrinski d. d., Metropolitana, 2007.
- BOGIŠIĆ 1998 = BOGIŠIĆ Rafo: Pjesnikinja Katarina Frankopan-Zrinski. *Forum* 7–8 (1998): 719–740.
- BRATULIĆ 2014 = BRATULIĆ Josip (ur.): *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*. Zagreb: Matica hrvatska, 2014.
- DUKIĆ 2015 = DUKIĆ Davor: Stihovi iz kretke u pjesmarici Katarine Zrinske. *Vijenac*, 2015. március 5.
- FELETAR 2003 = FELETAR Dragutin: Banica Katarina i sjevernohrvatski krug Zrinskih. *Podravina* 4 (2003): 101–120.
- IVANČAN 1901 = IVANČAN Ljudevit: Sibila Katarine Zrinski. *Vjesnik Hrvatskoga zemaljskoga kr. Arkiva* 3 (1901): 264–265.
- IVANČAN 1906a = IVANČAN Ljudevit: Knjiga gatalica Katarine Zrinski. *Vjesnik Hrvatskoga zemaljskoga kr. Arkiva* 8 (1906): 42–104.
- IVANČAN 1906b = IVANČAN Lajos: Zrínyi Katalin grófnő sorsvető-könyve. *Magyar Könyvszemle* 1906/1–3: 232–240.
- LUKÁCS 2017 = LUKÁCS István: A horvát Sibila. In: *Nexus Linguarum. Köszöntő kötet a 80 éves Nyomárkay István akadémikus tiszteletére*. (Opera Slavica Budapestinensia. Symposiae Slavicae.) Budapest: ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, 2017. 219–230.

- NOVAK 1985 = NOVAK Vilko: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1985.
- ORLOVSZKY 2004 = ORLOVSZKY Géza (szerk.): *RMKT*. Budapest: Balassi Kiadó, 2004.
- PELC 2017 = PELC Milan: *Sibila Katarine Zrinske*. Zagreb: AGM, 2017.
- PINTARIĆ–TIBENSKÁ–KOMOROWSKA 2016 = PINTARIĆ Neda, TIBENSKÁ Eva, KOMOROWSKA Ewa: Slični korijeni ornitonima i njihova pragmatična uporaba u odabranim slavenskim jezicima. In: BADURINA Lada (ur.): *Riječki filološki dani. Zbornik radova s Desetog znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Rijeci od 27. do 29. studenoga 2014*. Rijeka: Filozofski fakultet, 2016. 210–234.
- SLAMNIG 1965 = SLAMNIG Ivan: *Disciplina mašte*. Zagreb: Matica hrvatska, 1965.
- SLAMNIG 1981 = SLAMNIG Ivan: *Hrvatska versifikacija*. Zagreb: Liber, 1981.
- TESZ = BENKŐ Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4. Budapest, 1967–1984.
- VÁRNAI 2019 = VÁRNAI Dorota: *Wokół polskiej i węgierskiej literatury epoki renesansu*. (Opera Slavica Budapestinensia. Litterae Slavicae.) Budapest: ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék, 2019.
- ZVONAR 1998 = ZVONAR IVO: Poetska ostavština Ane Katarine Frankopan-Zrinski. *Radovi Hrvatskog društva folklorista* 7 (1998): 1–32.

ISTVÁN LUKÁCS

Department of Slavic Studies, Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary

Unclear Parts of Ana Katarina Zrinska's *Sibila*

Ana Katarina Zrinska Frankopan is an important woman writer of Baroque Croatian literature, whose poems unearthed towards the end of the last century shed new light on her entire work. The Zrinski family owned a special ornate manuscript fortune teller book (*Sibila*), the inner cover of which contains handwritten entries and a rebus from the Countess. According to my interpretation, on the day of the entry (2 April 1670), the Countess tried to get an answer from this book about the fate of her husband (Petar Zrinski) and her brother (Krstó Frankopan), who left for Vienna a few days later. It is a well-known fact that the Croatian *Sibila* was translated from the Hungarian *Fortuna* and the Hungarian from the Polish *Fortuna*. An accurate philological comparison of the three fortune teller books has not been done by anyone so far.

The Croatian *Sibila* was first published by Ljudevit Ivančan (1906) and then more recently by Zvonimir Bartolić (2007) in a facsimile with a full modern transcribed version of it, including a study and a gloss. There are several shortcomings in the critical editions of the Hungarian and Croatian fortune teller books, such as inaccurate transcriptions, misinterpretations, and omissions. In this study, the author makes an attempt to fill the aforementioned lacunae and resolve the contradictions in the texts published by Zvonimir Bartolić and Géza Orlovsky by carefully comparing certain passages in the Polish, Hungarian, and Croatian fortune teller books.

In the present paper, based on the available full Croatian and Polish verses, the author proposes to replace the missing words and expressions in the given verse of the Hungarian version of *Fortuna*. He also interprets and corrects words that are not interpreted or misinterpreted in the Hungarian and Croatian critical editions, and finally tries to find an explanation for the differences between the Hungarian and Croatian texts using several interesting examples.

In a separate chapter, the author deals with the somewhat inconsistent poetic text of the Croatian *Sibila*, and discusses in more detail the highly accurate, twice-rhyming, halved twelve separate text written *Siromahom* i.e. 'For the Poor'. Although it is now believed in Croatian literary studies that *Sibila* is not the

work of one but of several translators (it is a known fact that there were many copyists working at the court of the Zrinski family in Čakovec), no one has proved this.

After an accurate comparison of the Hungarian and Croatian fortune teller books, it is quite apparent that the above statement is true, as the author's analysis revealed that, for example, one translator knew the obsolete meaning of a given Hungarian word accurately ('cattle' in the sense of property), whilst the other did not, as it is missing from his translation. This is also supported by the uneven wording of the verses, which is particularly striking in the case of the poetic text of the extremely demanding dedication entitled *Siromahom*.

Keywords: Baroque literature, Croatian–Hungarian literary relations, fortune teller books, translations, Ana Katarina Zrinska Frankopan, *Sibila*, *Fortuna*, rebus, correction of critical editions

---

Open Access. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited, a link to the CC License is provided, and changes – if any – are indicated. (SID_1)

